

ראש השנה – "חג מבורך"

א. טור אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקצו

ואוכלין ושותין ושמיחין ואין להתענות בו כלל ורב נטרונאי ז"ל כתב ביום א' של ר"ה א"א לישיב בו בתענית משום דמדאורייתא הוא אבל ב"ט שני ושבת לית בהוא קושיא משום ד' ימים אינון משונין מכל ימות השנה לפיכך נהגו רבותינו לישיב בהן בתענית בין בחול בין בשבת וכתב א"א ז"ל דבריו תמוהין שאוסר להתענות ב"ט ראשון של ר"ה והתיר להתענות בשבת ונראין דברי רבינו האיי שכתב להתענות ב"ט שני של ר"ה אנו רואין שיפה הוא שלא להתענות שכך אמרו פרנסי ישראל הראשונים לישראל לכו אכלו מעדנים ושתו ממתקים וכן בשבת שובה אין אנו רואין שיתענה האדם שהרי תשעה באב שהוא תענית חמור לא רצו לקבוע בשבת וכ"כ הר"ק גיאת שאין להתענות ד' ימי תשובה איקרו ימי צום לא איקרו וכן יראה מהמדרש שהבאתי למעלה כי מי גוי גדול וכו' ואיתא הכי בירושלמי בר"ה מתריעין ולא מתענין:

ב. נחמיה פרק ח

(א) ויאקפו כל העם פאיש אַחד אַל הַחֹב אֲשֶׁר לַפְּנֵי שַׁעַר הַמַּיִם וַיֹּאמְרוּ לַעֲזָרָא הַסֹּפֵר לְהִבְיָא אֶת סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צָנַח דַּן אֶת יִשְׂרָאֵל:

(ב) וַיִּבְיָא עֲזָרָא הַכֹּהֵן אֶת הַתּוֹרָה לַפְּנֵי הַקְּהָל מֵאִישׁ נֶעַד אִשָּׁה וְכֹל מִבֵּין לְשֹׁמֵעַ בַּיּוֹם אֶחָד לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי:

(ג) וַיִּקְרָא בּוֹ לַפְּנֵי הַחֹב אֲשֶׁר לַפְּנֵי שַׁעַר הַמַּיִם מִן הָאֹרֶז עַד מַחְצִית הַיּוֹם נִגְדוּ הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַמְּבִינִים וְאֲזַנֵּי כָל הָעָם אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה:

(ח) וַיִּקְרָאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפְּנֵשׁ וְשׁוֹם שְׁכָל וַיִּבְיֵנוּ בְּמִקְרָא:

(ט) וַיֹּאמְרוּ נְחֵמְיָה הוּא הַתְּרַשְׁתָּא וְעֲזָרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר וְהַלְוִיִּם הַמְּבִינִים אֶת הָעָם לְכָל הָעָם הַיּוֹם קִדְשׁ הוּא לִידְוֹן אֱלֹהֵיכֶם אֶל תִּתְאַבְלוּ וְאֶל תִּבְכוּ כִּי בּוֹכִים כָּל הָעָם קְשָׁמְעִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה:

(י) וַיֹּאמְרוּ לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמַנִּים וּשְׁתוּ מִמִּתְקִים וְשַׁלְחוּ מְנוֹת לְאִין נְכוֹן לוֹ כִּי קִדּוּשׁ הַיּוֹם לְאֲדִינֵינוּ וְאֶל תַּעֲצְבוּ כִּי חֲדַנְתִּי דַּן דְּוֹן הִיא מְעֻזָּכֶם:

(יא) וְהַלְוִיִּם מַחְשִׁים לְכָל הָעָם לֵאמֹר הַסּוּ כִּי הַיּוֹם קִדְשׁ וְאֶל תַּעֲצְבוּ:

ג. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

איתמר, רב ורבי חנינא אמרי: במלה מגילת תענית, רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי: לא במלה מגילת תענית. רב ורבי חנינא אמרי: במלה מגילת תענית, הכי קאמר: בזמן שיש שלום – יהיו לששון ולשמחה, אין שלום – צום. והנך נמי כי הני. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי: לא במלה מגילת תענית, הני הוא דתלינדהו רחמנא בבנין בית המקדש, אבל הנך – כדקיימי קיימי..

מותיב רב אחא בר הונא: בתלתא בתשרי בטילת אדכרתא מן שטריא, שגזרה מלכות יון שמד שלא להזכיר שם שמים על פיהם, וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשמרות. וכך היו כותבים: בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון.

וכששמעו חכמים בדבר אמרו: למחר זה פורע את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה, וביטלום. ואותו היום עשאוהו יום טוב. ואי סלקא רעתך במלה מגילת תענית – קמייתא בטול, אחרנייתא מוסיפין? – הכא כמאי עסקינן – בזמן שבית המקדש קיים.

ותיפוק ליה דהוה ליה יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם! – אמר רב: לא נצרכה אלא לאסור את שלפניו. – שלפניו נמי, תפוק ליה דהוה ליה יום שלאחר ראש חודש! – ראש חודש דאורייתא, ודאורייתא לא בעי חיזוק.

ד. רש"י מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

בטלה מגילת תענית – ימים טובים שקבעו חכמים על ידי נסים שאירעו בהם, ואסרום כמענית, ויש מהן אף בהספד, וכחכום במגילה אחת: אלץ יומיא ללא להתענאה בכו כו', עכשיו שחרב הבית – בטלה, ומותרין בהספד ובמענית.

ומיפוק ליה כו' – אי בית המקדש הוה קיים – בלאו הכי הוה יום טוב דהיינו כוס גדליה, וקריא רחמנא מועדים טובים בזמן הבית. לא נצרכה – הא דהדר קבעוה במגילת תענית על דבר זה, אלא לאסור אתמול גם הוא כמענית, כדלמרינן לקמיה: הימים האלה הכתובים במגילה, הם ולפניהם ולאחריהם אסורין.

לאש חדק – מועד לאורייתא.

ה. תשובות הגאונים (קובץ המועדים – מוריה)

א) [ר"ה י"ח:] מתיב רב אחא בר כהנא בגי' בתשרי בטלה' וכו'. מורי' ה"ר יצחק ב"ר מרדכי מביה"ס' היה מתענה בראש השנה, והיה מביא ראי' מקל ותומר מתענית חלום שהתירו חכמים להתענות אפילו בשבת⁴, אף על פי שספק הוא אם הוא על ידי מלאך או על ידי שד⁵. וכל שכן בראש השנה שבכרור הוא נידון⁶ שמותה להתענות. ואין נראה

ראש השנה, יום כיפורים קובץ עמוד מס 18 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ו. טור אורח חיים הלכות שבת סימן רפח

וימהר לאכול קודם שש שעות דגרסינן בירושלמי ר' אחא ורבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא אסור להתענות בשבת עד שש שעות ואין צריך לומר שאסור להתענות בו תענית גמור והא דאיתא בפרק אין עומדין היושב בתענית בשבת קורעים לו גזר דינו של ע' שנה מיירי בתענית חלום שאותו מותר בשבת לפי שנפשו עגומה על חלומו שראה וחושב שיתבטל בשכר התענית אי"כ התענית הוא עונג לו ומי"מ צריך להתענות יום אחר שיתכפר על שביטל עיקר עונג שבת

ז. ב"ח אורח חיים סימן תקצו

ומ"ש הרא"ש ודבריו תמוהין וכו'. נראה בעיני ליישב דיום טוב ראשון דראש השנה דאורייתא דכתיב בתורה (דברים טז יד) ושמחת בחגך וראש השנה איקרי חג ואמר רבי יונה הוקשו כל המועדים זה לזה (ר"ה ד ב שבועות י א) אבל בשבת אינו כתוב רק לשמרו ואינו נקרא חג ואינו כלול עם שאר המועדים עד שנאמר דהוקש להם ומה שאין אנו מתענין בו הוא מדרבנן לבד לפיכך בשבת שובה כיון דמשונה הוא מתענין בו ואף על פי דכתיב (ישעי' נח יג) וקראת לשבת עונג ודברי קבלה כדברי תורה (ר"ה יט א) מכל מקום כיון דלא כתיב ביה בפירוש שמחה איכא למימר דהיינו עונג דידיה דיתב בתענית ומזה הטעם יש סוברים לחלק בדין תענית חלום דבשבת מתענין וביום טוב אין מתענין כמו שכתוב במהר"ל סוף הלכות יום טוב (ס' מו עמ' קפה) אף דלא קיימא לן הכי לענין תענית חלום מכל מקום יש ללמוד ממנו לחלק בסברא זו בין יום טוב ראשון דראש השנה לשבת שובה וק"ל:

ח. תשובת רבנו אביגדור הכהן (קובץ המועדים – מוריה)

והדין ק"ו מעצמן דמותר להתענות בר"ה מתענית חלום בשבת, א"כ לדבריהם למ"ר" אדם נידון בכל יום יהא מותר להתענות בכל שבת ויו"ט בלא חלום. אלא לא אשכתן דתענית מהני לבטל דין, אלא צדקה וצדקה ושינוי השם ושינוי מעשה⁵⁹. ובוה בלבד גמיר דתענית יפה לחלום כאש בנעורת כיומרו⁶⁰. דחלום אחד מששים בנבואה⁶¹, כדכתיב⁶² בחלום בחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים וגו' או יגלה אוזן אנשים וגו', וכיון דחלום תעניתו זהו בטולו כאלו אקריוה בחלמיה התענה והנצל.

מיהו תלמידי חכמים כמו מר בריה דרבנא שתורתו אומנותו והיא שמחתו והיא מקרא קדש של יום, מתענה אף ברגלים, כראיתא פרק אלו דברים⁶³, עיין רפ"ב דביצה⁶⁴. וכן רבינו יהודה החסיד ברורו היה מתענה בר"ה⁶⁵. אמנם בהיותי מוצק מים ע"י רבינו שמחה מורי⁶⁶ ראיתי שלא היה מתענה בר"ה.

תהי השנה הבאה עלינו כחקנה שנת רחמים וחגיגה לבא לציון ברינה, לעיני כל ישראל. אנכי תולעת אביגדור ב"ר אליה הכהן זלה"ה.

ראש השנה, יום כיפורים קובץ עמוד מס 22 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ט. משנה ברורה סימן תקל"ז

(3) ואין מתענין בר"ה – אם לא בתענית חלום אדם נשאלו יום טוב מתענין ע"ו. כתב עט"ז דלכ"ע מותר להתענות בר"ה ולהתפלל עד חלות אף על גב דנשכח וסאל יום טוב אסור וכן איתא לעיל בסימן תקפ"ד ס"א דהג"ה:

י. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקצ"ז סעיף ג

ג המתענה פעם אחת בראש השנה (ז) ד תענית (ג) חלום; אם היה ביום ראשון, צריך להתענות (ח) שני הימים (ט) ה כל ימיו; ואם היה ביום שני, יתענה כל ימיו (י) יום שני בלבד. הגה: (יא) ו ואין צריך למיחב תענית לתעניתו, (יב) דהא יא אומרים ז דמאז להתענות בר"ה (תה"ד סימן רע"ה רע"ח). ואין אומרים עננו בראש השנה, (יג) כמו שאין אומרים ח ביה"כ. (הגהות מנהגים).

יא. דבר העמק (נצי"ב) – נחמיה פרק ח

וזהו שמבאר הכתוב למה אמרו ואל תבכו, משום שבכו, אבל אם לא היו בוכים ודאי שהיו מעוררים לבכי, כלשון יום זכרון תרועה⁶, שקראו בתורה אז כדין המשנה במגילה דף ל' ב' ברה"ש בחדש השביעי וגו', ור"ל שלבד התרועה בשופר, יש לזכור ענין תרועה בלב, ולהתעורר למלחמה עם משטינים, והלא דוד המלך ע"ה כשהלך למלחמה אנושית, ובזאת התורה הוא בוטח, ובברכת יעקב ומשה, וגם היה גבור ואנשיו גבורים, מכ"מ כתיב שמע ה' קול יהודא⁶ אח"כ ידיו רב לו, וכבר פרשתי לשון הכתוב ללמד בני יהודה קשת ז, שהוא תפלה, וכדאי' בב"ב קכ"ג בחרבי ובקשתי בצלותי ובבעותי, צלותי היינו זכות רנה של תורה שנמשל לחרב, ובעותי היינו תפלה, ושאל המלך לא ניצרך לתפלה, ואכ"מ ומכש"כ אנחנו שנלחמים עם כחות הרוחניים, ועל היינו בעוה"ו ובעוה"ב, ומה גבורתנו ומה כחנו, ומכש"כ דאע"ג שיש לנו כלי זיין והבטחה דבקול שופר נוכרים לטובה, מכ"מ יש לנו להקדים בתפלה לצרה ולהרים קול וזהו זכרון תרועה.

דבר העמק ברלין, נפתלי צבי יהודה עמוד מס 337 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ועדיין יש להבין, הוספת דברי עזרא ביחוד, לנו אכלו משמנים וגו' כי חרות ה' מעוכם, והלויים הוסיפו לומר לכל העם הסו כי היום קדש ואל תעצבו. כתיב אשרי העם יודעי תרועה וגו', והענין ע"י משל, אחד היה לו משפט קשה לפני שרי המלך במדינה אחרת, אבל המלך חפץ בהצדקו באשר יודע כי אוהב הוא למלך בכל נפשו, ובכ"ז לא היה להמלך במה להצדיקו, באיזה פעולה טובה, מה עשה המלך צוה לקבוע משפטו באותו יום ידוע לו, וכשהגיע אותו יום נכנס המלך לאותה מדינה, וכל העם יצאו לקראתו בשמחה כנהוג, וגם הוא שכח כל דאגותיו ויצא בשמחה ובטוב לב, וגם משמת לאחרים, והכל ראו גדול אהבתו להמלך, ולא שהוא רוצה להיות שמת ובטוב לב, ובוה זכה בדין. ככה קבע הקב"ה את דינו ביום המלוכה, אשר הוא יום הג' כאשר בארנו הפסוק בהושע ט' ומה תעשו ליום מועד דבר העמק ברלין, נפתלי צבי יהודה עמוד מס 337 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

וליום חג ה', ולולא יום הדין היה לנו שמחה עצומה שוכינו להמליכו, ואנחנו לבד עבדיו הממליכים אותו, אבל גם אימת הדין לנגדנו, ובכ"ז מי שידוע בנפשו שאהבת ה' בקרבו משליך עצבונו מלבבו, ושמח בשמחתו ית"ש, וזה עצמו הוא זכות גדול, רק שיהא באמת ולא מהול בשמחה של הבל כשמשכח עצבונו שלא בשביל כבודו ית"ש. והיינו דכתיב אשרי העם יודעי תרועה, ה' באור פניך יהלכו, ר"ל שידועים אימת הדין, ומכ"מ הולכים בשמחה באור פני ה', משא"כ כשאין להם אימת הדין אין זה רבותא.

דבר העמק ברלין, נפתלי צבי יהודה עמוד מס 338 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה